

Yrd. Doç. Dr. N.
Mine Tükenmez

Yrd. Doç. Dr.
Nilgün

Muhasebe Meslek Mensubunun Karar Alma Sürecinde Meslek Ahlakının Yeri: Çok Boyutlu Analiz-Izmir Örneği

Yrd. Doç. Dr. N. Mine Tükenmez
Yrd. Doç. Dr. Nilgün Kutay
Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF.

Özet

Muhasebe meslek ahlakı konusunda yapılan geçmiş çalışmaların büyük bir kısmı; meslek mensuplarının mesleki ahlaki prensiplerine uyup uymadıklarının belirlenmesi üzerinde odaklanmıştır. Bu çalışmada ise muhasebe meslek mensubunun ahlaki karar alma biçimlerinin belirlenmesi amacıyla çok boyutlu bir ölçek kullanılarak değişik bir yaklaşım tercih edilmiştir.

Çalışmamız izmir'de mesleki faaliyetlerini icra eden meslek mensuplarının örneklem olarak belirlendiği 2 aşamalı ankete dayalı bir alan araştırmasından oluşmaktadır.

Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde meslek mensubu açısından Türk toplumunun ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla oluşturulan soru formunda toplumun ahlaki prensiplere duyarlılığını ortaya koyan 20 ifade yer almakta ve araştırmaya katılanlardan 5'li Likert ölçeği üzerinde bu ifadeler katılma derecelerini belirtmeleri istenmektedir. Kullanılan ifadeler ahlaki prensiplere duyarlı ve duyarlı olmayan toplumların özellikleri seçilerek oluşturulmuş , ekonomik, sosyal ve politik istikrar ile ahlaki prensiplere duyarlılık arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci kısmında ise ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi belirlenen meslek mensubunun farklı koşullar altında ahlaki davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Araştırmanın amacı farklı durumlardaki ahlaki (ahlaki) kararları etkileyen ortak faktörleri betimlemektir. Bu amaçla çalışmada Reindenbach ve Robin (1990) tarafından geliştirilen ve muhasebede ahlaki karar alma dinamikleri üzerinde odaklanan çok boyutlu ölçek kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çok boyutlu etik modeli, muhasebe etiği araştırması

Abstract (The Importance of Professional ethics in the decision making process of public accountants- A multidimensional analysis : A Case of İzmir)

Much of the past research in accounting ethics has focused whether accountants conform to codes of professional ethics. This study selects a different approach by testing a multivariate measure of how accountants make ethical judgments.

Our present study, concentrates on a survey in which public accountants who perform their professions in İzmir region are used as samples. For this reason, in the first part of the study, the sensitivity level of Turkish public to the ethical principles has been tried to be identified relative to the accounting professions.

In the second part of the study, the factors that affect the behavior of accounting professions in different circumstances has been tried to be identified. The aim of the study is to describe the common factors that affect the ethical decisions in various conditions. Therefore, we used to multidimensional major developed by Reidenbach and Robin (1990) and that focuses on the accounting profession.

Keywords: Multidimensional ethics model, accounting ethic research

Giriş

Muhasebe meslek ahlakı alanında yapılan çalışmaların büyük kısmı, mesleki ahlaki kurallarının açıklanması ve meslek mensuplarının bu kurallara uyma derecelerinin belirlenmesi üzerinde odaklanmıştır. Ancak, son yıllardaki çalışmaların bir kısmı muhasebe mesleğinde ahlakın içeriği üzerinde duran ampirik çalışmalardır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak toplumda muhasebe mesleğinin statüsünü yasallaştırmak, meslek mensuplarının mesleki sorumluluklarını ele almak ve gerekli bir takım sosyal değişiklikleri önermek üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada ise, meslek mensuplarının ahlaki karar alma sürecini etkileyen dinamikler üzerinde durulmak istenmiştir. Çalışmamızın amacı, doğru ile yanlış ayırt etmek değildir. Ayrıca ahlaki davranışların açıklanmasına da çalışılmamaktadır. Amacımız ahlaki davranışları etkilediği düşünülen karmaşık ve çok yönlü faktörlerin incelenmesidir.

Çalışmamız iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda meslek mensubu açısından Türk toplumunun ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmı ise ahlaki prensiplere bağlılık düzeyi belirlenen Türk toplumu bünyesinde mesleki faaliyet icra eden meslek mensubunun farklı koşullar altında ahlaki davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yöneliktir.

1. Türk Toplumunun Ahlaki Prensiplere Duyarlılık Düzeyi: Meslek Mensubu Gözüyle

Bilindiği gibi, muhasebe meslek mensubu topluma, devlete, müşterilerine, mesleki örgütlere ve kendisine karşı sorumlulukları olan bir bireydir. Bu durumda meslek mensubu, kişisel çıkarları ile sorumlulukları arasında optimal bir denge kurmak zorundadır. Bu noktada çıkarların çatışması olasıdır. Meslek mensubunun sorumlu olduğu gruplarla ilişkilerinde çıkar çatışması olması durumunda meslek mensubu nasıl bir davranış sergileyecektir? Bu sorunun yanıtı toplumun ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi ile ilgilidir. (Civelek ve Durukan, 1997, s:5)

Rest(1986) ve Bayles (1981)'e göre toplumun ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi iki farklı toplum tipini ortaya çıkarmaktadır: Ahlaki prensiplere duyarlı toplum ve ahlaki prensiplere duyarsız toplum .

Ahlaki prensiplere duyarlı toplumlarda bütün ilişkiler (devlet, işletmeler, bireyler) güven esasına dayanır. Bireyler ve işletmeler devlet mekanizmasının işleyişine vergilerini vererek katkıda bulunmayı bir fazilet olarak görürler. Ekonomik, sosyal ve politik yapılar istikrarlıdır, bireyler ve işletmeler böyle bir ortamda "sağlıklı" gelişme gösterirler. Ekonomik, politik ve sosyal olaylar hakkındaki bilgiler tarafsız olarak yayılır. İstikrarı bozmaya yönelik davranışlar kanunların tarafsız bir biçimde uygulanması ile cezalandırılır. Üretim kaynaklarının israfı söz konusu değildir.

Ahlaki prensiplere duyarsız toplumlarda ise yasalar ve ahlaki kurallar caydırıcı niteliklerini kaybetmişlerdir. Ekonomik, politik ve sosyal istikrar yoktur. Sisteme güven duyulmamaktadır. Toplum bir bütün olarak uluslararası düzeyde rekabet etme gücünden yoksundur. Devlet vergiye ve borca doymayan, sürekli olarak harcamalarını artıran bir ünite görünümündedir.

Ahlaki prensiplere duyarlı toplumlarda meslek mensubunun sorumluluğu olan gruplarla ilişkileri yasaların belirlediği sınırlar içinde, toplum çıkarlarına öncelik verilerek sürdürülür. Ahlaki prensiplere duyarsız toplumlarda ise "herkes yapıyor, ben niçin yapmayayım" görüşü egemen olduğundan meslek mensubunun ahlak sorunu kendi başına bir sorun değil, toplumun bütününün ahlaki prensiplere duyarsızlığından kaynaklanan türevsel bir sorun halini alacaktır.

Meslek mensubunu ahlaki karar alma sürecinde etkileyen dinamiklerin neler olduğunun belirlenmesi, toplumun bir bütün olarak ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi ile yakından ilgilidir. Bu amaçla çalışmanın ilk kısmında Türk toplumunun ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Ahlaki prensiplere duyarlı ve duyarsız toplumların özellikleri 20 ifade biçimine getirilmiş ve

5'li Likert ölçeği kullanılarak bir anket formu hazırlanmıştır. Cevaplar;

1=Tamamıyla katılıyorum

2=Oldukça katılıyorum 3=Kısmen katılıyorum

4= Az katılıyorum

5= Hiç katılmıyorum

şeklinde puanlandırılmıştır.

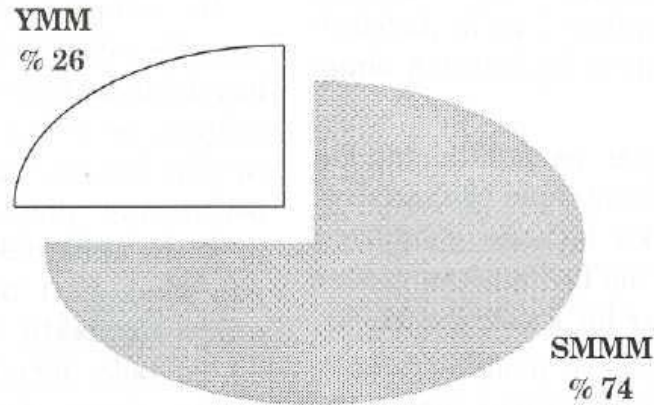
Anket formu İzmir ilinde meslek icra eden 100 adet serbest muhasebeci mali

müşavir ve yeminli mali müşavire posta ile gönderilmiştir. Yollanan 100 anketten sadece 39 tanesi geri dönmüştür. Anketlerin geri dönüş oranı %39'dur. Ankete katılan 39 meslek mensuplarının unvanlarına göre dağılımları şöyledir.

Ankete gönderilen cevaplar her sorunun aritmetik ortalaması alınarak değerlendirilmiştir ve sonuçlar Tablo 1 'de sunulmuştur.

Şekil. 1. Ankete Cevap Veren Meslek Mensuplarının Unvanlarına Göre Dağılımı

MESLEK UNVANLARI

Tablo 1: Meslek Mensubunu Ahlaki Karar Alma Sürecinde Etkileyen Dinamikler

1) Devlet-Vatandaş İlişkisi / Güven	4.05
2) Devlet-İşletme İlişkisi / Güven	3.82
3) Vatandaşlar Arasındaki İlişki / Güven	3.25
4) Vatandaşlar İçin Vergi Ödemek Fazilettir	4.07
5) İşletmeler İçin Vergi Ödemek Fazilettir	4.02
6) Devlet Gelirlerini Rasyonel Biçimde Kullanır	4.48
7) Ekonomik Yozlaşma Yoktur	4.64
8) Ekonomik Yapı İstikrarlıdır / İşletmeler Sağlıklı Gelişir	4.71
9) Sosyal Yapı İstikrarlıdır / İşletmeler Sağlıklı Gelişir	4.46
10) Sosyal Yapı İstikrarlıdır / Vatandaşlar Sağlıklı Gelişir	4.46
11) Politik Yapı İstikrarlıdır / İşletmeler Sağlıklı Gelişir	4.87
12) Ekonomik Olaylar Tarafsız Olarak Yayılır	4.05
13) Politik Olaylar Tarafsız Olarak Yayılır	4.07
14) Sosyal Olaylar Tarafsız Olarak Yayılır	3.84
15) Yasalar Yansız Ve Ödünsüz Olarak Uygulanır	3.28
16) Yasalar Caydırıcı Niteliklerini Kaybetmişlerdir	1.93
17) Ahlaki kurallar Önemini Kaybetmiştir	2.16
18) Toplumun Uluslararası Rekabet Gücü Yoktur	2.31
19) Devlet Sürekli Borçlanmaktadır	1.26
20) Devlet Sürekli Olarak Harcamalarını Artırmaktadır	1.47

Veriler incelendiğinde aşağıdaki bulgulara varılmıştır:

- Toplumun oluşturan gruplar arasındaki ilişkilerin güvene dayalı olduğu şeklindeki 1,2,3 no'lu ifadelerimize meslek mensuplarının az katıldıkları saptanmıştır. Özellikle devlet - vatandaş, devlet -

işletme ilişkilerinde güven faktörünün daha az hissedildiği görülmüştür.

- Vatandaşlar ve işletmeler açısından vergi Ödemenin bir fazilet olduğu şeklindeki 4 ve 5 no'lu ifadelerimize meslek mensuplarının az katıldığı saptanmıştır.

- Devletin gelirlerini toplum çıkarları için rasyonel biçimde kullandığı ve üretim kaynaklarının israfının söz konusu olmadığı biçimindeki 6 ve 7 no'lu ifadelerimize ise hemen hemen hiç katılma olmadığı görülmektedir.

- Ekonomik, sosyal ve politik yapının istikrarlı olduğu ve dolayısıyla işletmeler ve vatandaşların sağlıklı biçimde geliştikleri yolundaki 8,9,10,11 no'lu ifadelerimize meslek mensupları neredeyse hiç katılmamaktadır.

- Ekonomik, sosyal ve politik olayların yazılı ve sözlü basında tarafsız olarak yayıldığı yolundaki 12,13,14 no'lu ifadelerimize meslek mensuplarının az katıldıkları saptanmıştır.

- Yasaların yansızlığı hakkındaki 15 no'lu ifadeye meslek mensuplarının kısmen katıldıkları yasaların caydırıcı niteliklerini kaybettiği biçimindeki 16 no'lu ifadeye ise oldukça katıldıkları belirlenmiştir.

- Meslek mensupları gözünde toplumdaki ahlak kuralları (17 no'lu ifade) önemlerini oldukça kaybetmiştir.

- Meslek mensupları gözünde toplum bir bütün olarak uluslararası platformda rekabet gücünden oldukça yoksundur (18 no'lu ifade).

- Devletin sürekli olarak borçlandığı ve harcamalarını artırdığı belirtilen 19 ve 20 numaralı ifadelerimize meslek mensuplarının tamamıyla katıldıkları gözlenmiştir.

Sonuç olarak, meslek mensupları gözünde Türk toplumu ahlaki prensiplere duyarsız bir toplum görünümünü sergilemektedir. Böyle bir toplumda meslek mensubunun farklı şartlardaki ahlaki karar

alma sürecini etkileyen faktörlerin ve ahlaki davranış biçiminin belirlenmesi amacıyla ikinci bir anket çalışması yapılmıştır.

2. Meslek Mensubunun Ahlaki Davranışlarının Çok Boyutlu Analizi

Sosyal psikoloji alanında yapılmış geçmiş çalışmalarda çok boyutlu bir ahlaki davranış ölçüsü geliştirilmesi yolundaki potansiyel istek ve ihtiyaçlar ortaya konulmuştur. Örneğin, Hartshorne ve May (1928), Fletcher (1966), Brown (1969), Hoffman (1977) çalışmalarında durumsal faktörlerin ahlaki davranış üzerinde kişisel özelliklerden daha etkili olduğunu saptamışlardır.

Bu sonuçlar ahlaki davranışın anlaşılması ve öngörümlenmesi yolundaki çabaları daha karmaşık hale getirmektedir. Bu çalışma ise farklı durumlarda ahlaki davranışla ilgili kararları etkileyen faktörleri belirlemeye yöneliktir. Çalışmanın amacı farklı durumlardaki ahlaki davranışı etkileyen ortak bazı faktörlerin var olduğunu ortaya koymaktır (Bireyin verdiği kararlar bu noktada önemli olmamaktadır). Çalışmanın ikinci kısmında Reidenbach ve Robin (1990) tarafından geliştirilen çok boyutlu ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek; ahlaki adalet, görecelik ve sözleşme biçiminde üç boyuta ayrılmış, sekiz çift kutuplu skaladan oluşmaktadır. Bu skala Şekil 1'de sunulmuştur.

2.1.Soru Formu

Çalışmamızda Flory, Phillips, Reidenbach ve Kobin'in 1991 yılında yaptıkları çalışmada uyguladıkları dört adet senaryo kullanılmıştır. Senaryolar ortalama 200 kelimedenden oluşmakta ve gerçeğe uygun olayları yansıtmaktadır. (Bakınız Ek-1).

Her bir senaryo değişik bir ahlaki ikilemi içermektedir. Ayrıca katılımcıların aynı uyarıcıya tepki vermelerini sağlamak amacıyla her bir senaryonun alt kısmında bir "Karar Cümlesi" yer almaktadır.

A senaryosu üst yönetimin onayını aldığı ileri sürerek şüpheli birtakım harcamalar yapan bir yönetici ile ilgilidir. B senaryosunda muhasebe müdürünün ilave işletme sermayesi sağlanması adına dış çevre için hazırlanan finansal tablo-

larda manipülasyon yapması istenmektedir. C senaryosunda da benzer bir olay yer almaktadır.

Ancak bu senaryonun B'den farkı sorunun işletme içi bir konu olmasıdır. A, B ve C senaryoları muhasebecinin iş gü-

venliği ile ilgiliyken, D senaryosu muhasebecinin kişisel problemleri üzerinde durmaktadır. Bu senaryoda, şirket politikasında belirgin bir ihlal gözükmemekte ve muhasebecinin kararının ahlaki olmadığı konusunda belirsizlik bulunmaktadır.

Şekil 1. Çok Boyutlu Etik Ölçeği

Ahlaki Adalet Boyutu				
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Kesinlikle Doğru Değildir	Doğru Değildir	Kısmen Doğrudur	Oldukça Doğrudur	Tamamıyla Doğrudur
(1)				(5)
Kesinlikle Adil Değildir				Tamamıyla Adildir
(1)				(5)
Ahlaki Açından Kesinlikle Doğru Değildir				Ahlaki Açından Kesinlikle Doğrudur
(1)				(5)
Ailem Tarafından Kesinlikle Kabul Edilemez				Ailem Tarafından Tamamıyla Kabul Edilebilir
(1)	Görecelik Boyutu			(5)
Kültürel Açından Kesinlikle Kabul Edilemez				Kültürel Açından Tamamıyla Kabul Edilebilir
(1)				(5)
Geleneksel Açından Kesinlikle Kabul Edilemez				Geleneksel Açından Tamamıyla Kabul Edilebilir
(1)	Sözleşme Boyutu			(5)
Yazılı Olmayan Bir Anlaşmayı Tamamıyla İhlal Etmektedir.				Yazılı Olmayan Bir Anlaşmayı Kesinlikle İhlal Etmemektedir.
(1)				(5)
Bir Vaadi Tamamıyla İhlal Etmektedir.				Bir Vaadi Kesinlikle İhlal Etmemektedir.

2.2. Sonuçlar

Bu çalışmada; meslek mensuplarının Şekil 1'de sunulan üç boyuttan etkiledikleri hipotezi ileri sürülmektedir. Boyutlardan her biri meslek mensuplarının ahlaki karar alma sürecinde kullandıkları soyut ve karmaşık yapının bir parçasıdır ve

bu nedenle her biri birden fazla skala üzerinde ölçülmektedir.

2.2.1. Çok Boyutlu Ölçeğin Güvenilirlik Testi

Ahlaki davranışın ölçümünde kullanılan yapının geçerliliğini belirlemenin yolların-

dan biri kullanılan ölçeğin güvenilirliğinin saptanmasıdır. Bu amaçla senaryo bazında çok boyutlu Ölçeğin güvenilirlik katsayısı hesaplanmış ve bulunan sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur. En sık kullanılan güvenilirlik ölçüsü olan Alfa katsayısı 0.75 ve 0.92 değerleri arasında değişmektedir. Bu sonuçların istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 2: Ölçeğin Güvenilirlik Katsayısı

Senaryolar	Güvenilirlik Katsayıları
A	0,747
B	0,798
C	0,925
D	0,925

2.2.2. Çok Değişkenli Ortalamalar

Bu analiz ile katılımcıların ahlaki değerlemelerinin ölçülmesi için her bir senaryo bazında belirtilen üç boyuta ilişkin yanıtların ortalamaları alınmıştır. Bulunan sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur.

Meslek mensuplarının ahlaki karar almada belirtilen üç boyuttan etkilendikleri, diğer bir ifadeyle üç boyutlu ölçeğin ahlaki algılamayı ölçmekte olduğu hipotezini test edebilmek amacıyla katılımcılardan senaryolarda belirtilen olayı "Ahlakidir" ya da "Ahlaki değildir" biçiminde 5'li ölçek üzerinde değerlendirmeleri istenmiştir. Bu tek değişkenli soruya verilen yanıtların ortalaması da Tablo 3'de sunulmuştur

Tablo 3. Boyutların Ortalama Değerleri ve Davranış Niyeti Ortalamaları

Senaryo	Boyutların Ortalamaları				Tek Değişkenin Ortalaması
	Davranış Niyeti	Ahlaki Adalet	Görecelik	Sözleşme	Ahlakidir-Ahlaki Değildir
A	1.90	1.69	1.99	1.99	2.20
B	2.10	1.59	2.21	1.97	1.82
C	2.67	2.49	3.07	2.81	2.84
D	3.20	3.04	3.05	3.44	3.28

Bir bireyin belirli bir olaya verdiği ahlaki tepkisi, o bireyin aynı yönde davranma istekliliğinin kesin bir belirleyicisi olmayabilmektedir. Bununla beraber, bireyin davranış biçimini belirlemede ahlaki algılamının önemli bir rol oynayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle analizde; katılımcının senaryoda belirtilen karar yönünde davranma niyetini ölçümlenmek amacıyla "Eğer siz de bir karar verme durumunda kalsaydınız, aynı kararı verme ihtimaliniz ne olurdu?" biçiminde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen yanıtların senaryo bazında

ortalaması Tablo 3'de sunulmuştur. Bunun yanında, çok değişkenli ölçeğin ahlaki davranış niyetinin ne ölçüde belirleyicisi olduğunun saptanması için regresyon analizi uygulanmıştır. Analizde davranış niyeti bağımlı değişken olarak alınmıştır. Katılımcının davranış niyetinin belirlenmesinde (öngörülenmesinde) her bir boyutun görece önemi beta değerleri ile simgelenmiştir. Ayrıca üç boyutun birlikte davranış niyetinin öngörülenmesi üzerinde yaptığı görece etki R^2 değeri ile ortaya konulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4: Regresyon Sonuçları

Senaryolar	R^2	Beta ₁	Beta ₂	Beta ₃
A	0.584	0.737	*	*
B	0.473	0.543	0.431	*
C	0.527	0.687	0.641	0.491
D	0.596	0.748	0.665	0.334

∴ Boyutlar arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır

Tablo 4 incelendiğinde özellikle ahlaki adalet (B_1 boyutunun tüm senaryolar için davranış niyetinin öngörülenmesinde baskın boyut, sözleşme boyutunun (B_3) ise en zayıf boyut olduğu görülmektedir. R^2 değerleri B senaryosu için 0.47 ile D senaryosu için 0.60 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar çok boyutlu ölçeğin

davranış niyetini öngörümlemede kabul edilebilir bir geçerliliği olduğunu ortaya koymaktadır,

2.2.2.Senaryoların Karşılaştırılması

Bu bölümde, senaryolarla ilgili elde edilen bulguların karşılaştırılması yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur

Tablo 5: Senaryoların Karşılaştırılması

<p>SENARYO D: <i>Ahlaki Adalet Boyutu:</i> Ahlaki adalet değeri en yüksek. <i>Görecelik Boyutu:</i> Kültürel/Geleneksel açıdan kabul edilebilirliği oldukça yüksek. <i>Sözleşme Boyutu:</i> Sözleşme/Sözü ihlal etme olasılığı en düşük. <i>Ahlaki/Ahlaki Değildir:</i> En fazla "Ahlaki" olarak kabul edilen. <i>Davranış Niyeti:</i> Senaryodaki kararın aynısını verme niyeti en yüksek olan.</p> <p>SENARYO A: <i>Ahlaki Adalet Boyutu:</i> Senaryo D'ye göre ahlaki değeri oldukça düşük. <i>Görecelik Boyutu:</i> Tüm senaryolar içinde kültürel/geleneksel açıdan en az kabul edilebilir olan. <i>Sözleşme Boyutu:</i> Senaryo D'ye göre bir sözleşme/sözü ihlal etme olasılığı oldukça düşük. <i>Ahlaki/Ahlaki Değildir:</i> Senaryo D'ye göre "Ahlaki" kabul edilebilirliği oldukça düşük. <i>Davranış Niyeti:</i> Senaryodaki kararın aynısını verme niyeti en düşük olan.</p> <p>SENARYO C: <i>Ahlaki Adalet Boyutu:</i> Senaryo D'ye göre ahlaki değeri daha düşük (D'ye en yakın değere sahip). <i>Görecelik Boyutu:</i> Kültürel/Geleneksel açıdan kabul edilebilirliği en yüksek. <i>Sözleşme Boyutu:</i> Senaryo D'ye göre Sözleşme/Sözü ihlal etme olasılığı daha düşük (D'ye en yakın değere sahip). <i>Ahlaki/Ahlaki Değildir:</i> "Ahlaki" olarak kabul edilebilirliği D'den daha düşük (D'ye en yakın değere sahip). <i>Davranış Niyeti:</i> Senaryodaki kararın aynısını verme niyeti orta düzeyde.</p> <p>SENARYO B: <i>Ahlaki Adalet Boyutu:</i> Tüm senaryolar içinde ahlaki adalet değeri en düşük. <i>Görecelik Boyutu:</i> Kültürel/Geleneksel açıdan kabul edilebilirliği düşük. <i>Sözleşme Boyutu:</i> Sözleşme/Sözü ihlal etme olasılığı en yüksek. <i>Ahlaki/Ahlaki Değildir:</i> "Ahlaki" olarak kabul edilebilirliği en düşük. <i>Davranış Niyeti:</i> Senaryodaki kararın aynısını verme niyeti oldukça düşük.</p>
--

Tablodan da görüleceği üzere Senaryo D diğer üç senaryo ile karşılaştırma yapılabilmesi için bir benchmark görevi üstlenmektedir. Zira bu senaryo katılımcılar tarafından (1) en fazla "ahlaki" olarak kabul edilmiş, (2) ahlaki adalet değeri en yüksek, (3) kültürel / geleneksel açıdan kabul

edilebilirliği oldukça yüksek, (4) sözleşme/sözü ihlal etme olasılığı en düşük olan senaryo olarak görülmektedir. Ayrıca katılımcıların bu senaryoda sunulan ahlaki kararın aynısını verme niyetlerinin tüm senaryolar içinde en yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır.

Diğer yanda, Senaryo B'de ki davranış niyetinin açıklanmasında üç ahlaki boyutunun önemi, diğer üç senaryoya göre düşük görünmektedir. ($R^2 - 0.47$) Bunun anlamı, bu senaryodaki olayın ahlaki yönünün dışında başka bazı faktörlerin davranış niyeti üzerinde etkisi olmasıdır.

Senaryo C ve D karşılaştırıldığında, her iki senaryoda da bir şirket politikasının ihlali söz konusudur. Senaryo C'de politika ihlali istenmeyen bir şekilde sonuçlanmıştır. D'de ise henüz böyle bir durum söz konusu değildir. Her iki senaryonun ahlaki yönden karşılaştırması benzer sonuçların varlığına işaret etmektedir. Ancak, genelde Senaryo C'deki meslek mensubunun kararının senaryo D'deki kişinin kararına göre ahlaki açıdan kabul edilebilirliği daha düşüktür. **Bu** farklılık katılımcıların senaryo C'deki karar yönünde davranma niyetinin niçin daha düşük olduğunu açıklamaktadır.

Senaryo B'nin diğer senaryolardan farklı bir yönü bulunmaktadır. Meslek mensubunun işletme dışı çevreyi yanıltması sorununu ele alan tek senaryo budur. Senaryo B diğer senaryolar arasında ahlaki adalet değeri ve "ahlaki" olarak kabul edilebilirliği en düşük olan senaryodur. Ayrıca sözleşme boyutu da benzer sonuçları vermektedir. Ancak ilginç olan nokta katılımcıların bu senaryodaki karar yönünde davranma niyetlerinin Senaryo A'ya göre biraz daha yüksek olmasıdır.

1.1.1 Sonuç

Bu çalışmada meslek mensubunun ahlaki algılamalarının değerlendirilmesi Çok boyutlu bir ölçek üzerinde yapılmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar çok boyutlu ölçeğin genel olarak geçerliliğinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca ahlaki adalet, görecelik ve sözleşme boyutlarının katılımcıların davranış niyetlerinin farklılığının da önemli bir kısmını açıklamakta olduğu belirlenmiştir.

Çok boyutlu ölçeğin meslek mensubunu ilgilendiren farklı koşul ve ortamlarda kullanılması halinde, elde edilen bilgiler işletme içinde ahlaki normların yerleştirilmesine ve davranışlarında potansiyel problemler olan bireylerin saptanmasına yardımcı olacaktır. Belirli bir olayın ahlaki

açıdan algılanması oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle; yapılacak ampirik araştırmaların sayısının artması ve ahlaki algılamayı etkileyen farklı boyut ve faktörlerin ortaya konmasını sağlayabilir. Bu tür çalışmaların muhasebe mesleği ile ilgili farklı ortamlarda ve farklı gruplarla yinelenmesi, muhasebe uygulamalarında ahlaki kararların anlaşılabilirliğini artıracığı düşüncesindeyiz.

Çalışmanın birinci kısmında meslek mensubu gözünde Türk toplumunun ahlaki prensiplere duyarlılık düzeyi belirlenmiştir. Bulunan sonuçlar muhasebe meslek mensubu gözünde Türk toplumunun ahlaki ilkelere duyarsız bir toplum olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür bir ortamda muhasebeci müşteri ilişkisinin toplumdaki ahlaki yozlaşmayı yansıtmaya beklenecektir. Bu bağlamda; meslek mensubunun karar alma sürecine etki yapan ahlaki faktörlerin yanı sıra, her bir olaya özgü durumsal koşulların ve olayın meslek mensubu üzerinde yarattığı baskının alınan karar üzerinde önemli etkisi olduğu düşünülebilir.

Kanaatimiz bundan sonra yapılacak çalışmalarda olaya özgü durumsal faktörlerin karar alma sürecindeki etkisinin araştırılmasının yararlı olacağıdır.

Kaynakça

- BAYLES, M.D., **Professional Ethics**, Belmont, CA:Wadsworth Publishing Company, 1981.
- REST, J.R., **Moral Development: Advances in Research and Theory**, N.Y., Praeger Publishers, 1986.
- CİVELEK, Mehmet A., DURUKAN, M. Banu, **Günümüz Koşullarında Muhasebe Mesleği ve Meslek Ahlakı**, Türkiye 3. Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Alanya, 1997.
- FLORY, Steven M., PHILLIPS, Jr., Thomas J., REIDENBACH, R. Eric, ROBIN, Donald P., **A Multidimensional Analysis of Selected Ethical Issues in Accounting**, The Accounting Review, Volume 67, No.2, 1992
- REIDENBACH, R. Eric, ROBIN, Donald, **Toward the Development of a Multidimensional Scale for Improving Evaluations of Business Ethics**, Journal of Business Ethics, August, 1990.

Ek: 1
SENARYOLAR

SENARYO A

Ali Polat birçok bağılı şirketi olan büyük bir holdingde çalışan genç bir muhasebecidir. Birkaç yıllık iş tecrübesinden sonra holdingin bünyesine yeni katılan bir şirkete transfer edilmiştir. Bu şirketin eski sahibi olan Ahmet Doğay halen şirketin genel müdür yardımcısı, Ali Polat ise muhasebe müdürü pozisyonundadır. Pazarlama geçmişi olan Ahmet Doğay kendi kurallarıyla hareket etmeye alışık bir insandır ve bu kurallar Ali Polat'ın alışageldiğinden oldukça farklıdır.

Ali Polat'ın temel sorumluluk alanı masraf raporlarıdır. Şirketin genel müdürü masraf raporlarını kontrol etmeden onaylamakta ve Ali Polat ile Ahmet Doğay'ın tüm detay ve uyumsuzlukları aralarında çözümlenmelerini istemektedir. Bir süre sonra Ali Polat, Ahmet Doğay'ın karısının evde yaptığı özel çalışmalara ait giderlerin şirketin harcama raporlarında yer aldığını fark etmiş ve bunun nedenini Ahmet Doğay'a sormuştur. Şirket politikasının bu tür harcamaları yasaklamış olması Ali Polat'ı çok rahatsız etmiş ve konuyu şirketin denetim komitesine götürmeyi düşündüğünü Ahmet Doğay'a açıklamıştır. Ahmet Doğay'ın tepkisi sert olmuş ve "Komite nasıl olsa benim tarafımda olacaktır" diyerek Ali Polat'ın şirket içindeki pozisyonun da tehlikeye gireceğini ima etmiştir.

KARAR: Ali Polat harcamaları denetim komitesine rapor etmemeye karar vermiştir. Ali Polat'ın bu davranışını değerlendiriniz.

SENARYO B

Sevgi Aygün şirketin muhasebe müdürüdür. Bir yönetim kurulu toplantısında şirketin genel müdürü "şirketin satış tahminlerini gerçekleştirmesi gerektiğini ve ilave işletme sermayesi ihtiyacında olduğunu" açıklar. Bu durumu mali işler genel müdür yardımcısından öğrenen Sevgi

Aygün daha fazla borçlanmaya gidilse bile işletme sermayesi ihtiyacının ne şekilde karşılanabileceğini bilmemektedir. Çünkü satış gelirleri bankaya gönderilen tahminlerin oldukça altında gerçekleşmektedir.

Genel müdür şüpheli alacakların tekrar gözden geçirilmesini ve mümkün olduğunca ticari alacak şeklinde gösterilmesini, ayrıca vadeli satışların bir bölümünün peşin satış olarak gösterilmesini istemektedir.

Sevgi Aygün bu konuyu başka bir şirkette yönetici olan eşiyile tartışır ve kendisinden muhasebe defterlerinde değişiklik (manipülasyon) yapılmasını istendiğini söyler. Sevgi Aygün bu konuda kendisini vicdanen rahat hissetmemektedir. Kocası ise şirketlerin bu tür işlemleri sıkça yaptıklarını, rahat bir yaşam standardını sürdürrebilmeleri için karısının ücretinin ne kadar önemli olduğunu ve işini kaybetmesine yol açabilecek herhangi bir hareket yapmaması gerektiğini söyler.

Karar: Sevgi Aygün patronunun istediği biçimde hareket etmeye karar verir. Sevgi Aygün'ün bu davranışını değerlendiriniz.

SENARYO C

Şirketin muhasebe müdürü Taner Gökdeniz, eski bir okul arkadaşı olan üretim müdürü Erol Solak ve satış müdürü Hakan Konuk ile sohbet etmektedir. Erol Solak fabrikanın üretim etkinliğini arttırmak için yeni bir bilgisayar sistemine ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Hakan Konuk ise bilgisayar sistemi sayesinde teslim atlardaki gecikmelerin azalacağını ve bir yıl içinde fabrikanın rakipsiz bir duruma geleceğini ileri sürmektedir.

Ancak şirketin 1 milyar liradan daha yüksek tutarlı olan demirbaşların alımı için yönetim kurulundan öncelikli onay almasını gerektiren bir şirket politikası bulunmaktadır. Erol Solak bilgisayar sistemin satın alınmasında bu politikanın ihmal edilmesini istemektedir. Erol Solak, sistemin her bir parçası için 1 milyar liranın altında satın alma siparişleri vermek ve dolayısıyla yönetim kurulu onayından

